

PIOTR LANGER*

ZNACZENIE KOPALNI SOLI DLA PRZESTRZENI PUBLICZNYCH BOCHNI

THE SALT MINES IMPORTANCE FOR BOCHNIA CITY PUBLIC SPACES

Streszczenie

W niniejszym artykule zawarto zwięzłą charakterystykę funkcjonalnego i kompozycyjnego znaczenia zespołów szybowych historycznej kopalni soli dla przestrzeni publicznych Bochni w kontekście przebudowy kopalni jako obiektu poprzemysłowego oraz jej adaptacji do nowych funkcji, w szczególności związanych z lecznictwem uzdrowiskowym.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, obiekty salinarnie, kopalnia soli, uzdrowisko, rewitalizacja

Abstract

The article contains a concise characteristic of functional as well as compositive importance of mineshafts complexes of historical salt mine for Bochnia City public spaces. The importance has been described in context of salt mine postindustrial facility rebuilding and its adaptation to new functions, especially related to health services and resort treatment.

Keywords: public space, saline objects, salt mine, health resort, revitalisation

* Mgr inż. arch. Piotr Langer, Instytut Projektowania Miast i Regionów, Wydział Architektury, Politechnika Krakowska.

Charakterystyczną cechą wielu historycznych miast industrialnych jest bardzo silny związek oraz wzajemne oddziaływanie zespołów i obiektów przemysłowych z pozostałymi elementami struktury miejskiej. Jest to szczególnie widoczne w miastach salinarnych, których powstanie i rozwój były w wielu przypadkach uwarunkowane odkryciem, a następnie wielowiekową eksploatacją soli kamiennej.

Bochnia jest – obok Wieliczki – jednym z dwóch ośrodków w Polsce, w których kopalnie soli zostały założone już w połowie XIII w., a górnicze wydobywanie kruszcu trwało nieprzerwanie przez ponad siedem stuleci. Działalność kopalni soli nieustannie wpływała na kształt miasta, doprowadzając do powstania specyficznej struktury złożonej z dwóch zasadniczych elementów: „miasta” nadziemnego – przestrzeni codziennego życia mieszkańców oraz „miasta” podziemnego w postaci systemu komór i korytarzy eksploatacyjnych. Wzajemna zależność tkanki miejskiej i kopalni soli była i nadal jest najwyraźniej widoczna w miejscach styku tych struktur, tj. w obrębie zespołów szybów. Lokalizacja szybów kopalni nie wynikała z planowego rozwoju miasta, lecz była ściśle uwarunkowana kształtem i budową geologiczną złoża solnego¹. Główne zespoły szybowe już od chwili swego powstania miały kluczowe znaczenie dla kompozycji i funkcjonowania całej Bochni. Aż do pierwszego rozbioru Polski tereny przy szybach, a także sam rynek, pełniły funkcję placów miejskich, na których handlowano solą i gdzie koncentrowało się życie społeczne mieszkańców. Okazałe budynki salinarne – obiekty szybowe², gmachy administracyjne, obronne i gospodarcze oraz rezydencje mieszkalne żupników współtworzyły krajobraz i klimat miasta, nadając mu unikatowy charakter. W ten sposób obiekty związane z kopalnią soli stały się głównym czynnikiem kształtującym system przestrzeni publicznych w Bochni.

Chociaż ze wszystkich szybów wydobywczych przetrwały do dziś tylko dwa³, a sama kopalnia nie jest już obiektem przemysłowym, szkielet zasadniczego układu przestrzeni publicznych, obejmujący najważniejsze obiekty salinarne, przetrwał do czasów współczesnych. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że wiele cennych elementów, m.in. historyczna zabudowa szybów „Regis”, „Floris” i „Gazaris”, nie zachowało się, a jedyne ślady ich istnienia to wolna przestrzeń w zwartej zabudowie śródmiejskiej oraz nazewnictwo ulic i placów. Inne obiekty, jak np. zamek żupny, były wielokrotnie przebudowywane lub zachowały się tylko w formie szczątkowej.

Pomimo postępującej degradacji wartości salinarnych istniejące szyby „Sutoris” i „Campi” (il. 1) wciąż odgrywają bardzo ważną rolę w przestrzeni publicznej Bochni jako elementy o dużej atrakcyjności użytkowej i widokowej. Punktem zwrotnym, decydującym o wzroście rangi tych zespołów szybowych, było stopniowe ograniczanie i ostateczne zaprzestanie wydobywania soli na skalę przemysłową oraz wpisanie w 1981 r. części wyrobisk podziemnych do rejestru zabytków, w tym kaplicę św. Kingi oraz komorę „Ważyn”. Zdarzenia te stały się bezpośrednim impulsem do podjęcia działań mających na celu przekształcenie bocheńskiej kopalni soli w obiekt o funkcji uzdrowiskowej i rekreacyjnej. Jednym z podstawowych założeń programu zagospodarowania historycznej kopalni jako obiektu poprzemysłowego była gruntowna przebudowa i adaptacja zabudowy na nadszybiu „Sutoris” i „Campi”, połączona z uruchomieniem podziemnego sanatorium oraz trasy turystycznej obejmującej najbardziej atrakcyjne przestrzenie poeksploatacyjne.

Poszczególne zadania i projekty w tym zakresie były realizowane od samego początku przez Kopalnię Soli „Bochnia” – przedsiębiorstwo państwowe postawione w stan likwidacji oraz prywatnego inwestora, który na bazie przestrzeni podziemnych oraz zabudowy salinarnej rozpoczął komercyjną działalność uzdrowiskową i rekreacyjną. Przeprowadzono wtedy adaptację oraz renowację licznych obiektów na nadszybiach „Sutoris” i „Campi” oraz zagospodarowano przestrzeń wokół szybów. Większość inwestycji, w tym remont zabytkowej maszyny wyciągowej, a także planowana budowa tężni solankowych na „Campi” oraz adaptacja komina na wieżę widokową, może w znaczący sposób zwiększyć atrakcyjność kopalni, a tym samym całej Bochni. Elementem istotnym dla wzmocnienia wzajemnych relacji kopalni i struktury miejskiej jest podziemna kolejka łącząca nadszybia „Sutoris” i „Campi”. Warto jednak zaznaczyć, że szereg działań podejmowanych z inicjatywy przedsiębiorcy prywatnego, a ukierunkowanych przede wszystkim na osiągnięcie zysków, może w przyszłości zagrozić autentycz-

ności najcenniejszych wartości salinarnych i w konsekwencji osłabić konkurencyjność bocheńskiej kopalni w stosunku do innych miast, zwłaszcza Wieliczki. Za przykład można tu podać budowę podziemnego jeziora, wzorowanego na wielickim, oraz ukończoną niedawno rekonstrukcję średniowiecznej wioski na „Campi”.

Działaniem podstawowym, warunkującym pełną integrację przestrzeni publicznych Bochni, jest przede wszystkim stworzenie czytelnego systemu ciągów i przejść pieszych, obejmującego najważniejsze tereny i obiekty salinarnie. W szczególności konieczne są takie działania, jak:

- zagospodarowanie placów przy istniejących i nieistniejących nadszybiach kopalni: „Regis”, „Sutoris”, „Gazaris” i „Floris”, a także innych placów w centrum miasta⁴, aktywizacja tych miejsc oraz ich włączenie w układ tras spacerowych,
- aktywizacja szybu „Trinitatis” i otaczających go terenów otwartych poprzez wprowadzenie funkcji rekreacyjnej, sportowej i kulturalnej,
- pełna przebudowa nadszybia „Campi” jako załączka powstającego uzdrowiska, z założeniem parku zdrojowego, adaptacją starej warzelni, zagospodarowaniem wolnych terenów na funkcje związane z obsługą kuracjuszy oraz odtworzeniem historycznej kolejki, łączącej teren Campi z istniejącym dworcem kolejowym,
- rewaloryzacja dawnego ogrodu salinarnego (tzw. plant) z odtworzeniem stawu, odsłonięciem i urządzeniem potoku Storynka oraz adaptacją istniejącej zabudowy salinarniej, zlokalizowanej w obrębie ogrodu oraz w jego najbliższym otoczeniu,
- uporządkowanie i aktywizacja bezpośredniego otoczenia istniejących cieków wodnych – potoków Babica, Murowianka, Storynka oraz wykorzystanie tych elementów do prowadzenia ciągów spacerowych w zieleni, łączących przestrzeń śródmiejską z terenami otwartymi wokół miasta.

Wyekspozowanie terenów i obiektów związanych z bocheńską kopalnią soli oraz wzmocnienie ich znaczenia w przestrzeni publicznej miasta mogą wpłynąć na podniesienie atrakcyjności Bochni jako ośrodka o dominującej funkcji turystycznej i uzdrowiskowej. Wydaje się również, że szybka i pełna realizacja tych założeń, wspierana zarówno ze strony władz miasta, jak i inwestorów prywatnych, jest kluczowa dla przekształcenia Bochni w statutowe miasto uzdrowiskowe. Osiągnięcie tego strategicznego celu może okazać się czynnikiem decydującym o skuteczności konkurowania Bochni z innymi ośrodkami miejskimi Krakowskiego Obszaru Metropolitalnego, a także powinno się przyczynić do znaczącego podniesienia rangi i atrakcyjności całego regionu.

Przypisy

¹ W dobie średniowiecza, tj. w okresie dynamicznego rozwoju bocheńskiej kopalni soli, w granicach miasta lokacyjnego powstało bardzo wiele szybów wydobywczych. Budowano je zarówno na terenach prywatnych, jak również w obrębie istniejących przestrzeni publicznych – ulic i placów. Przykładem mogą być trzy szyby wzniesione na bocheńskim rynku: „Wielki” (I poł. XIV w.), „Wojewodzia Góra” (ok. 1330 r.) oraz „Targ” (1420 r.). Wiele drażonych szybów było chybionych, a te, którymi docierano do złoża miały stosunkowo niewielką głębokość, co nie pozwalało na wydobycie większej ilości soli. W rezultacie większość szybów była zasypywana i nie przetrwała do czasów współczesnych.

² Obiektami o największym znaczeniu kompozycyjno-widokowym są obecnie wieże wyciągowe szybów „Campi” i „Sutoris” oraz ceglany komin przy dawnej warzelni (nadszybie „Campi”). Wymienione elementy są charakterystycznymi dla Bochni dominantami przestrzennymi – punktami orientacyjnymi czytelnymi w relacjach widokowych.

³ Współcześnie zachowały się w Bochni dwa historyczne szyby wydobywcze – położony w ścisłym centrum miasta „Sutoris” oraz zlokalizowany nieco na uboczu „Campi”. Trzeci z istniejących szybów bocheńskiej kopalni soli – „Trinitatis” – jest wyłącznie szybem wentylacyjnym, odległym od centrum Bochni i nie odgrywa większej roli w przestrzeni miasta.

⁴ Plac Gen. Okulickiego, plac Bolesława Wstydliewego, plac Gen. Pułaskiego.

As the characteristic feature of many historical industrial cities, the very strong relationship and bilateral influence of industrial complexes and objects on remaining components of urban structure. This is particularly visible in case of saline cities, when the establishing and development of such cities were in many cases conditioned by discovery and then a long term exploitation of salt resources.

Bochnia City – together with Wieliczka – is one of two Polish cities, where salt mines were established already in a half of 13th Century, and where the salt resources extraction was unbrokenly continued through over seven centuries. The salt mine activity permanently influenced on city shape, resulting in creation of specific structure consisting of two essential components: the overground city – being a space of every day life of citizens, and the "underground city" consisting of mine chambers system and exploitation tunnels.

The mutual dependence between city and salt mine was (and still is) most evidently visible where these structures touch each other, i.e. within the area of mineshaft complexes. The location of mineshafts resulted not from scheduled city development, but was tightly determined by shape and composition of geological salt layer¹. Just from beginning the main mineshaft complexes have had a key importance for city composition as well as for overall Bochnia city performance. Till the first partition of Poland, the areas located nearby mineshafts and the market square as well, were used as municipal squares for salt trade purposes, and the centres of social life for citizens. Magnificent saline buildings – the mineshaft objects², as well as administration buildings, guard and technical ones, as well as saltpan people living residences concreated city landscape and climate, bringing an unique features to the city. Thus, the objects related to salt mine were the main factor creating public space system in Bochnia City.

Although only the two from amongst mineshafts survived till now³, and the salt mine is no longer an industrial facility, so the core frame of public spaces including most important saline objects, survived till today. This should be especially pointed out here that many valuable components, i.e. historical construction of mineshafts named "Regis", "Floris" and "Gazaris" not survived, and the only sign of their previous existence could be an open space inside compact downtown settlement, as well as streets and squares nomenclature. Other objects, like salt mine castle were repeatedly rebuild or survived in rudimental for only.

Despite of progressive degradation of saline assets, the existing mineshafts "Sutoris" and "Campi" (ill. 1) play still important role in Bochnia City public space, as the components having high effective and picturesque attractivity. A turning point resulting in improvement of mineshafts importance was successive reduction of salt industrial extraction until definitively ceased, as well as executed in 1981 an inscription of a part of underground excavations into monument register. This included the St. Kinga's Chapel and salt chamber "Wązyn". These events were an immediate impulsion for undertaking the activities aimed on transformation Bochnia's salt mine into health care and recreation facility. As one of fundamental assumptions of historical salt mine development program, the following steps were considered: a complete rebuilding and arrangement of buildings related to "Sutoris" and "Campi" shaft tops, combined with underground sanatorium and tourist route opening. The underground tourist route leads through most attractive post-exploitation spaces.

The particular tasks and projects related to these matters were executed from the beginning by Salt Mine "Bochnia" – a state-owned company being in liquidation and by the private investor. This private entity started commercial health care and recreational activity based on underground spaces and saline buildings. In this time the adaptation and renovation of many facilities on "Sutoris" and "Campi" shaft tops, and mineshafts surroundings area were also arranged. Majority of investments, including reparation of historical elevator machinery, the planned building of salt graduation towers at "Campi" and adaptation the chimney to viewing tower (platform) could significantly increase attractiveness of salt mine, and therefore all the Bochnia City as well. As the essential component of strengthening the mutual relationship between salt mine and municipal structure, should be considered the underground railway connecting "Sutoris" and "Campi" shaft tops. Nevertheless this should be pointed out here, that a variety

of activities undertaken by private entity, and targeted primarily on making profits, may be in the future imminent for authenticity of most valuable saline assets, and may also weaken the competitive power of Bochnia's salt mine against Wieliczka. As the examples may be specified here the building of underground lake which is modelled after the lake in Wieliczka, and recently completed reconstruction of medieval village at "Campi".

The fundamental activity determining full integration of Bochnia's public spaces must first of all consider the creation of clear walking paths and walkways system, covering most important saline areas and facilities. Particularly the following steps are necessary:

- to arrange squares located at both existing and no longer existing mine shaft tops: "Regis", "Sutoris", "Gazaris" and "Floris" as well as other squares within the city centre⁴, activation of these places and including them into walking routes system;
- activation of "Trinitatis" mineshaft together with surrounding open spaces through implementing the recreation, sporting and culture related functions;
- a complete rebuilding of "Campi" shaft top considering this as a starting point to health resort creation, with establishing of spa-park, adaptation of old saltworks, arrangement of available areas to implement here some functions related to bather oriented services and reconstruction of historical railway line connecting area of Campi with existing railway station;
- revaluation of former saline garden (so called "planty") with reconstruction of watering place, revealing and arrangement of "Storynka" stream and adaptation of existing saline buildings, located inside garden as well as in its close neighbourhood;
- settlement and activation of direct surroundings of existing water courses – the Babica, Murowianka and Storynka streams, and utilization of these components to establish walking roads leading through green areas, connecting downtown space with city surroundings open space.

Exhibition of areas and objects related to Bochnia's salt mine and strengthening their importance in city public space may impact on attractiveness increase of Bochnia City being a centre of dominating touristical and health resort functions. It seems also that quick and complete execution of these propositions supported both by municipal authorities and private investors, plays the key role in achieving strategic goal – obtaining the health resort official status by Bochnia City.

Endnotes

¹ In the Middle Ages, i.e. within the period of dynamic development of salt mine in Bochnia, there were many salt exploitation mineshafts established inside city area. These shafts were constructed both on private areas as well as inside existing public open spaces – streets and squares. As the example can be stated here the three shafts located on square market of Bochnia City: "Wielki" shaft (established in 1st half of 14th century), the shaft "Wojewodzia Góra" (approx. year of est.: 1330) and the shaft "Targ" (est. 1420). Many sinked shafts were unsuccessful (ineffective), and these used for reaching the salt deposit were low depth shafts – so due to this fact such shafts did not allow to extract more salt. Finally, majority of shafts was filled up, and did not survive to present time.

² As the objects of most compositive and picturesque importance can be currently considered the elevator towers of "Campi" and "Sutoris" shafts, and brick-chimney at former saltworks ("Campi" shaft top). Specified components are dominating space features characteristic for Bochnia City – landmarks readable in picturesque relations.

³ Presently the two historical shafts are saved in Bochnia – located in close city centre shaft "Sutoris" and located a bit outlaying the "Campi" shaft. Third one of existing salt mine shafts in Bochnia – called "Trinitatis" – is the ventilation shaft only, distanced from city centre and plays no significant role in municipal space.

⁴ General Okulicki Square, Bolesław Wstydlwy Square, General Pułaski Square.

II. 1. Nadszybie „Sutoris” (u góry) oraz zespół szybowy „Campi” – przestrzenie publiczne na styku miasta podziemnego i nadziemnego

III. 1. Shaft top "Sutoris" (upper) and mineshaft complex "Campi" – public spaces on underground and overground cities contact point